

ROZHLADY

Pravda, logika, ratio v Tablicovej koncepcii básnického umenia

LENKA RIŠKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Bohuslav Tablic svoje názory na básnické umenie a svoje predstavy o ňom nevyjadril v osobitnej úvahe či v ucelenejšej rozprave. Možno ich však rekonštruovať aspoň na základe krátkych poznámok, ktoré sú súčasťou jeho literárnohistorických reflexií a úvodných komentárov k jeho vlastným prácam rozmanitého žánrového charakteru (básnické texty, preklady, náboženská a ľudovýchovná spisba). Poskytujú viacero indícií pre rozvíjanie úvah o Tablicových a zrejme aj dobových požiadavkách na básnické umenie.

Osobitnú kategóriu tvoria poznámky, ktoré dokumentujú Tabličov intenzívny záujem využiť básnické umenie ako prostriedok na rozširovanie poznania a na vzdelávanie celej spoločnosti. Rozvíjanie intelektuálnych schopností človeka bolo podľa neho hlavnou podmienkou a predpokladom zušľachtovania spoločnosti. S rozširovaním intelektuálneho rozhľadu vo všetkých oblastiach života sa totiž zároveň zvyšuje možnosť aj pre jeho mravnú formáciu i spoločenskú kultiváciu.

O význame vzdelania sa Tablic vyjadril Ciceronovými slovami vo *Věnování* prvého zväzku svojich *Poezyí* (1806): „ono doma človeka obveseluje, venku mu nepřekáží, s ním noclehuje, putuje, hospodáří. Přitom pak ono člověka k mravnosti a šlechtnosti vede, ono ho učí sebe jako cíl, a ne jako prostředek vážiti, a kdo tak sebe považuje, a podle toho i v svém jednání se řídí, ten každého dne může říci: živ sem byl! jakového člověka život i sám Horác za šťastný a radostný pokládá.“¹

V úcte k poznaniu bol Tablic typickým osvietencom. Veril v možnosti neustáleho rozvoja človeka: „Moci ducha našeho jsou ustavičného zrůstu v dokonalosti schopné, a tak naše duchovné štěstí, aneb blahoslavenství duše naší, až na věčnost se rozmáhati má.“² Bol presvedčený, že práve poznanie je základom rozvoja ľudského života a zárukou zvyšovania jeho kvality; má ho oslobodzovať „spod jarma poroby“.³ (Obraz „jarmo poroby“ možno pritom považovať za dobové *loci communes* označujúce nevedomosť, poverčivosť či predsudky.)

Spolu s krásou a morálnym dobrom (vo význame absolútnych ideí) si Tablic teda rovnako vážil aj *pravdu*. Túžbu hľadať ju a približovať sa k absolútnemu poznaniu prezentoval ako základný princíp nielen svojho osobného života – ako vyjadril v básni *Svobodné volení*: „přesvaté bych pravdy hledal žádostivě“ a „nalezna je, těšil bych se živě“.⁴

¹ TABLIC, Bohuslav: *Věnování*. In: *Poezye I*. Vacov, 1806, nepag. Tablic sa síce v Ciceronovom citáte vyjadruje o *literom umění*, no v danom kontexte môže tomuto pojmu prináležať práve význam vzdelania.

² TABLIC, Bohuslav: *Nejmoudřejší a nás k štěstí vedoucí Cesty Boží*. Skalica, 1802, s. 8.

³ TABLIC, Bohuslav: *Věnování*. In: *Poezye IV*. Vacov, 1812, nepag.

⁴ TABLIC, Bohuslav: *Poezye I*. Vacov, 1806, s. 12.

Hľadanie pravdy ako cesty k dokonalosti považoval akoby za základné povolanie každého človeka. Nasmerovanie k nej zase vnímal ako prvotné poslanie každej ľudskej aktivity. Vernosť pravde zrejme považoval za záruku dokonalosti každého druhu ľudskej činnosti, každej schopnosti človeka i každého jeho výtvoru, a tak aj jeho umeleckého prejavu.

Vo venovaní štvrtého zväzku *Poezyí* vyjadril presvedčenie, že dokonalé umenie sa môže tvoriť až vtedy, resp. až vtedy bude môcť Múza „v radostné i smutné dobé“ vďačne spievať svoje „zpevy“, keď sa v spoločnosti dostatočne rozšíri poznanie a zabezpečí sa jej vzdelávanie, teda až keď sa zborí „više bludů a pověr“, keď skončia „pravdy trápení“, a keď Boh rozsvieti „jasné světlo užitečné známosti“ po celej krajine.⁵

Rozvoj vzdelania v spoločnosti a rozširovanie intelektuálneho rozhľadu jej členov (prinášanie „jasného světla užitečné známosti“) vnímal dokonca ako základnú podmienku skvalitňovania a zveľadenia umenia („zpevy Múzy“). Naznačil tým svoje presvedčenie, že jedine prostredníctvom poznania absolútnej pravdy sa môže človek zdokonaľiť aj vo vnímaní krásy, a teda v plnohodnotnom vnímaní umenia.

Navyše, ak poznanie pravdy podľa Tablica vedie k lepšiemu vnímaniu krásy, tak potom následne môžu obe tieto schopnosti privádzať človeka i k zdokonaľovaniu v konaní dobra. Rozvíjanie poznania a vnímania krásy totiž v človeku posilňuje jeho náklonnosť konať dobro. Poznanie poskytuje človeku argumenty a „učí ho sebe, jako cíl, a ne jako prostředek vážití“⁶ a krása v ňom zase prebúda city – „k mravným zásluhám ho vděčně zve“.⁷ Podľa Tablica bol preto rozvoj intelektu vždy prepojený s mravným, duchovným a v neposlednom rade i estetickým zušľachtovaním spoločnosti.

Snaha poznať pravdu, sprostredkovať poznanie okolitému svetu a využívať ho v prospech všeobecného blaha preto bez pochyb mohla ovplyvniť aj smerovanie a charakter Tablicových vlastných literárnych aktivít, nevynímajúc jeho básne.

Za Tablicovo určujúce kritérium kvality každého literárneho diela možno považovať práve jeho schopnosť sprostredkovať čitateľovi poznanie – „šířit pole umění“⁸ (pričom pojem *umění* tu treba chápať vo význame vedomostí, schopností a zručností). Zároveň ho malo povzbudiť k tomu, aby sa sám vlastným pričinením usiloval zdokonaľovať svoje poznanie a podľa neho aj formovať svoj život.

A tak možno predpokladať, že nielen vo svojich ľudovýchovne zameraných dielach – akými boli napríklad *Lidomil* (1813) alebo *Kratičká diedetika* (1819) – prejavil Tablic záujem o čo najefektívnejšie privádzanie čitateľa k poznaniu.

Pôvod Tablicovho zdôrazňovania kritéria intelektuálneho zdokonaľovania spoločnosti, ktoré najmä v čase osvietenstva bolo záväzným pre všetky typy literárneho prejavu, teda aj pre básnickú tvorbu, možno s najväčšou pravdepodobnosťou hľadať u Horatia: „Rozumne myslieť je žriedlom a podstatou básnickej tvorby.“⁹ (Táto skutočnosť zároveň dokazuje vplyv antických básnických princípov na formovanie Tablicových literárnych predstáv.)

⁵ TABLIC, Bohuslav: Věnování. In: *Poezye IV*. Vacov, 1812, nepag.

⁶ TABLIC, Bohuslav: Věnování. In: *Poezye I*. Vacov, 1806, nepag.

⁷ TABLIC, Bohuslav: *Poezye IV*. Vacov, 1812, s. 24.

⁸ TABLIC, Bohuslav: Věnování. In: *Poezye IV*. Vacov, 1812, nepag.

⁹ Cit. podľa HORATIUS: *O umení básnickom (Satiry a listy)*. Prel. V. Turčány. Bratislava: Tatran, 1986, s. 247.

Horatiove zásady zdôrazňujúce rozum ako záruku dokonalosti aj v umení (napríklad, že obrazotvornosť sa nemá priečiť zdravému rozumu, že jedine rozum má určovať básnikovi témy, a že prostriedky, ktoré použije, majú byť úmerné jeho nadaniu a schopnostiam)¹⁰ si získali pevné miesto v názoroch celej slovenskej i českej osvietenskej generácie. Dokonca ešte aj Jungmann (ktorý bol pre Tablica autoritou najmä v druhej fáze jeho tvorivej činnosti) v Slovesnosti varuje pred „pokleskami jinonárodných literatur“, ktoré sa zaujímajú len o to, aby boli pôsobivé a módne, ale zabúdajú na „pravé“ hodnoty literatúry (medzi ktoré patrí i vernosť pravde a rozumu). „Pouhá príjemnosť od krásy tým se liší, že příjemnost toliko lahozením smyslnosti se líbí, krása (ale) rozumem šlechtěna.“¹¹ (Táto Jungmannova výstraha je takisto rozvitím Horatiovej myšlienky: „Kašli na obdiv davu / pár čitateľov stačí ti / (...) Mne stačí potlesk vzdelancov.“)¹²

Jungmann navyše osobitne zdôraznil, že hoci účelom básnického umenia je duchovná zábava, „s tímto vnitřním básnictví účelem spojen dobře může býti také vnější záměr poučiti aneb k činení dobra a k varování zla povzbuditi, ano, pro úzké spojení všech duševních mohutností nic není krásného, co by pravdě odporovalo, s dobrem mravným se nesrovnávalo“.¹³ V osvietenскеj dobe a v klasicistickej poetike táto zásada ožila aj vďaka Boileauovi, ktorý vo svojom *Básnickom umení* napísal: „Nech vaša múza je bohatá na poznanie / nech z básne poučné i krásne spolu planie.“¹⁴ (Pričom aj tu možno ako zdroj predpokladať Horatiovu zásadu z *Listu Pisonovcom*: „U všetkých úspech žne básnik, ak příjemné s osožným spája.“)¹⁵

U Tablica si možno všimnúť podobnú požiadavku napríklad v jeho poznámke z *Paměti III.* o Jánovi Podmanickom, ktorý vydal staršie básne autora Gloziusa: „Ponevadž jak svého vlastního, tak i bližních svých vzdělání srdečné byl žádostiv.“¹⁶

Vzdelávacia funkcia bola teda pre Tablica zrejme záväznou podmienkou aj pri konštituovaní estetických kritérií básnickej výpovede. Na druhej strane však akoby práve estetizáciu literárnej výpovede považoval za veľmi účinný prostriedok „efektívizácie“ vzdelávania. V *Předmluve* k prvému zväzku *Paměti* totiž naznačil svoje presvedčenie, že sa mu práve „vydávání básní a neviných zpěvů nejjistější k dosažení tohoto cíle prostředek býti zdál“.¹⁷ Na základe toho by sa dalo usudzovať, že Tablic bol zástancom názoru o vzájomnej súčinnosti estetickéj a vzdelávacej funkcie v básnickom umení.

Podobný názor už v roku 1792 v písomnej diskusii Malohontskej učenej spoločnosti prezentoval Matej Holko. Podľa neho bolo povinnosťou básnikov „vypracovávať pre

¹⁰ Tamže, s. 8, 12.

¹¹ JUNGSMANN, Josef: *Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické*. Druhé vydanie. Praha, 1845, s. 29 a 44.

¹² Cit. podľa HORATIUS: *O umení básnickom (Satiry a listy)*. PreĽ. V. Turčány. Bratislava : Tatran, 1986, s. 149. Podobnú myšlienku možno nájsť aj u Boileaua: „Väčšina autorov bujaro unášaná / zhl'adúva myšlienku d'aleko od poznania“ (BOILEAU, Nicolas: *Básnické umenie*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 14).

¹³ JUNGSMANN, Josef: *Slovesnost aneb náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické*. Druhé vydanie. Praha, 1845, s. 101.

¹⁴ BOILEAU, Nicolas: *Básnické umenie*. Bratislava : Tatran, 1990, s. 50.

¹⁵ HORATIUS: *O umení básnickom (Satiry a Listy)*. PreĽ. V. Turčány. Bratislava : Tatran, 1986, s. 247.

¹⁶ TABLIC, Bohuslav: *Paměti III.* Vacov, 1809, s. XLIX.

¹⁷ TABLIC, Bohuslav: *Předmluva*. In: *Paměti I.* Vacov, 1806, nepag.

ľud aj svetské piesne (...) lebo tieto prispievajú na výuku a výchovu ľudu a majú za cieľ formovanie ľudskeho charakteru a mravov“.¹⁸

Rovnako však treba rešpektovať aj fakt, že práve v čase publikovania prvých básnických zbierok v našom prostredí (Palkovičovej *Múzy ze slovenských hor* z roku 1802 a Tablicových *Poezyj* z rokov 1806 – 1812) zaznievajú aj opačné názory.

Ladislav Bartholomeides práve v recenzii Palkovičovej *Múzy ze slovenských hor* vyjadruje svoje presvedčenie, že „básne pre Slovanov prichádzajú priskoro, že treba najprv vycibriť ich sklon k vážnym veciam“.¹⁹ Kým teda Matej Holko zvýrazňuje prospešnosť estetizácie literárnej výpovede pre vzdelávanie, Ladislav Bartholomeides estetický pôžitok radikálne oddeľuje od procesu vzdelávania. Kým Holko popisuje ich vzťah ako vzťah vzájomnej prospešnosti, Bartholomeides upozorňuje na nemožnosť ich súčasnosti, striktno ich oddeľuje a prísne dbá o ich následnosť. Kým podľa Holku „svetské piesne“ prispievajú k rozširovaniu vzdelania a výchovy, podľa Bartholomeidesa môžu ľudia začať čítať básne až vtedy, keď už majú dostatočné vzdelanie vo „vážnych veciach“, teda dostatočný prehľad v rôznych odborných problémoch, vedných odboroch. Takýto prehľad považuje zároveň za najvhodnejší spôsob zdokonaľovania ich vkusu.

Na základe týchto dvoch protichodných názorov možno predpokladať, že práve v čase zostavovania prvých básnických zbierok v našom literárnom kontexte prebieha proces akejsi diferenciacie dvoch základných typov literatúry, podľa jej základnej funkcie či využitia ako predzvesť rozlišovania literatúry odbornej (vedeckej) a estetickéj. Dôkazom toho je aj spis Jána Feješa, v ktorom považuje za určujúce kritérium to, „či je záslušnejšie vedu samú o sebe, ktorá sa stáva užitočnou len cez svoju aplikáciu a upotrebenie, dvíhať novými ideami a kombináciami, alebo staré známe pravdy a závery cudzích hlbokomyseľných vedeckých špekulácií urobiť použiteľnými tiež pre tých, ktorým sa nedostáva času, schopnosti alebo potrebnej nálady, aby sami domýšľali a skúmali, ktorí preto vďačne príjmu, že môžu ako zisk pre svoju kultúru, osvietenstvo a poučenie pokladať knihy nie síce bohaté na nové pravdy, ale ako také, ktoré obsahujú pre nich vždy poučné výsledky“.²⁰ Feješ tak nepoprel, že sú potrebné knihy, ktoré sprostredkujú najnovšie výsledky vedy. Zároveň však upozornil aj na to, že za účelom zvyšovania kultúrnej úrovne širšej spoločnosti je potrebné dbať aj o hľadanie vhodného spôsobu sprístupnenia získaných poznatkov širšej skupine príjemcov, zohľadňujúc pritom aj nižšiu úroveň ich vzdelania či nedostatok možností zdokonaľovania ich poznávacích schopností.

Idea pravdy, hodnota poznania a vzdelávacia funkcia (či zámer vzdelávať) mohli byť teda podľa všetkého kritériami, ktoré Tablic považoval za rozhodujúce pre ideovú a obsahovú stránku básnického umenia. No podobné kritériá zrejme rešpektoval ako záväzné a určujúce aj pre výstavbu akejkoľvek literárnej, a teda aj básnickej výpovede. Predovšetkým išlo o zachovanie vnútornej logiky výpovede a o správne vyjadrovanie myšlienok.

¹⁸ HOLKO, Matej: *Zpěvové čeští. Expeditio VI. 27. Martii 1792*. Cit. podľa prekladu v publikácii KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava: Veda, 1990, s. 192.

¹⁹ BARTHOLOMEIDES, Ladislav: *Recenzia na Palkovičovú Múzu ze slovenských hor z roku 1802*. *Annalen der Österreichische Literatur*, 1802, č. 48, s. 382 – 384. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava: Veda, 1990, s. 209.

²⁰ FEJEŠ, Ján: *O recenzentoch a recenziách*. Košice (Kaschau), 1809, s. 22. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava: Veda, 1990, s. 209.

Základné princípy vzdelávania a zásady správneho uvažovania a logiky mali byť podľa Tablica zachované aj vo formálnej výstavbe básnického textu, napríklad tak, ako o tom píše v *Předmluve* k prekladu *Zkoušky o člověku*. Upozorňuje tu na to, ako sa Alexandrovi Popeovi podarilo pri básnení zachovať základné princípy logického uvažovania: „On ve svém předkládání způsobu přísný pořádek zachovával, předměty pilně spolu srovnáváje, a ze základu závěrky formuje, jichžto prostředkem z jedné pravdy na druhou prochází.“²¹

Podporou tejto zásady opäť mohli byť antické princípy – tento raz Aristotelova myšlienka, že „rétorika je umením, ktoré sa snaží preniknúť k správne poznaniu pravdy (podobne ako dialektika)“,²² ktorú osvietenci aplikovali aj na básnické umenie a vôbec na umenie správneho vyjadrovania. Svedčia o tom zásady *Ratia educationis*, ktoré sú určené pre výučbu elokvencie, čiže správneho vyjadrovania. Podľa Aristotela každé umenie „prispieva k životu – správne a rozumnosti“.²³ Aj podľa Horatia má umenie hľadať pravdu, a tým sa stáva dokonalým.²⁴ Tie isté úlohy prenieslo *Ratio educationis* na každý typ slovného prejavu, teda na umenie slovného výrazu. Najvyšším zámerom *Ratia* totiž bolo, aby „občan, ktorý odchádza z gymnázia, vedel svoje myšlienky presne a usporiadane vyjadriť tak slovom, ako aj písmom“.²⁵

Na formovaní Tablicových názorov na básnické umenie mohol mať teda podstatný podiel aj vzdelávací systém podľa *Ratia educationis*. Nezanedbateľná bola práve okolnosť, že poetika a rétorika mali v *Ratii* rovnocenné postavenie. Na gymnáziách boli základom vzdelávania v humanitných vedách. Po absolvovaní gramatickej školy žiaci pokračovali v štúdiu vo vyšších humanitných alebo gymnaziálnych triedach, ktoré sa nazývali *poesis* a *retorica*.²⁶ V oboch išlo o to, aby sa žiaci učili „jemnejším pravidlám a zriedkam elokvencie, či už ide o prozaickú, alebo básnickú formu reči“.²⁷

Prédpokladom správneho vyjadrovania podľa *Ratia educationis* však bolo, aby sa ľudia najprv naučili správne uvažovať. Ako podmienku „vycibreného slohu“ uvádza medzi hlavnými zásadami „správne myslenie a usudzovanie a koncipovanie myšlienok (ich vyjadrovania a spracovanie)“.²⁸ Estetické prevedenie literárneho prejavu akoby zostalo až druhořadou záležitosťou – dokonca sa ani nevyučovalo povinne. „Preto tí, ktorí sa len učia výrečnosti, nebudú sa môcť poverovať úlohami skladat' verše, veď nemôžeme ich ochudobňovať o toľké hodiny, ktoré by sa už nedali nahradiť, a ktoré práve preto treba zasvätiť veciam oveľa užitočnejším...“²⁹ Problémom estetizácie literárneho prejavu sa podľa *Ratia* mohli študenti venovať až po zvládnutí logiky: „Po výklade logiky bude nasledovať krátka prednáška o dôkazoch, v ktorých sa uplatňujú pravidlá estetiky.“³⁰ Estetika sa mohla prednášať len v posledných ročníkoch a len v obmedzenej miere – žiakom sa mala poskytnúť iba „základná látka na pestovanie estetického vkusu, aby ak sa

²¹ TABLIC: Bohuslav: Předmluva. In: *Anglické múzy v česko-slovenském oděvu*. Budín, 1831, nepag.

²² ARISTOTELES: *Poetika. Rétorika. Politika*. Bratislava: Tatran, 1980, s. 51.

²³ ARISTOTELES: *Poetika. Rétorika. Politika*. Bratislava: Tatran, 1980, s. 209.

²⁴ HORATIUS: *O umení básnickom (Satiry a Listy)*. Bratislava: Tatran, 1986, s. 8.

²⁵ *Ratio educationis 1777 & 1806*. Bratislava: SPN, 1988, s. 155.

²⁶ MÁTEJ, Ján: *Ratio educationis z rokov 1777 a 1806 a ich význam v dejinách slovenského školstva a pedagogiky*. In: *Ratio educationis 1777 & 1806*. Bratislava: SPN, 1988, s. 18.

²⁷ *Ratio educationis 1777 & 1806*. Bratislava: SPN, 1988, s. 142.

²⁸ Tamže, s. 193.

²⁹ Tamže, s. 142.

³⁰ Tamže, s. 168.

čitateľa dostatočne dôveryhodne. Vyžadoval teda, aby básnik písal na základe vlastného poznania a vlastnej skúsenosti, t. j. aby písal len o tom, čo skutočne pozná, a tiež aby z jeho básní bolo cítiť autentickosť zobrazovanej situácie. Zároveň však Tablicovo vyzdvihovanie tých básnikov, ktorí skladali svoje verše „con amore, tj. jakoby s zvláštni láskou a roskosťou“,³⁸ naznačuje, že výlučným znakom dôveryhodnosti nebola preňho len pravdivosť, správnosť a logika básnickej výpovede, ale aj jej emocionálna presvedčivosť.

Osvietenská filozofia a v básnickom umení klasicistická poetika k pojmom *pravda* a *poznanie* priradili ďalší pojem – *ratio*. Priamo v Tablicových vyjadreniach o básnickom umení a o literatúre vôbec sa však rozum ako samostatná kategória neobjavuje. Tablic ho pravdepodobne vníma skôr len ako prostriedok na dosiahnutie dokonalosti. V *Předmluvě* k Popeovej *Zkoušce o člověku* Tablic napísal, že „Pópe v ní jako Mudřec píše, pouze světla rozumu k vyšetření přirození člověka užívaje, tímto prostředkem čtenáře k vyššímu světlu připraviti žádá“.³⁹

Výnimkou je jediné jeho preklad Boileauovho *Básnického umenia* (1832), kde zachoval autentické Boileauove myšlienky – podľa Boileaua by mala v akomkoľvek literárnom prejave platiť zásada, že práve rozum by mal byť vo všetkom a nad všetkým: „k zdravému rozumu všetko sa musí brať.“ Básnikom preto odporúča, aby i napriek dominancii estetickej funkcie v básnickom umení zostali verní rozumu: „Vážte si teda um! Nech stránky vašich knih / len z neho čerpajú lesk veršov žiarivých...“ Zdôrazňoval, že len taký autor priláka, ktorý „vždy v zhode s rozumom krásnym dielom lieči“.⁴⁰

Neboľo by však korektné jednoznačne tvrdiť, že by Tablic rozum (*ratio*) nejakým spôsobom úplne odmietal či nedoceňoval. V jeho intenzívnej túžbe zdokonaľovať poznanie človeka možno totiž celkom zreteľne identifikovať práve ambíciu rozvíjať jeho rozumové schopnosti – intelekt – a rozširovať jeho vedomostný rozhľad.

Ratio sa ale pre Tablica nikdy nestalo takou nespochybniteľnou hodnotou, akou bola preňho pravda, čiže v jeho hodnotovej hierarchii oveľa intenzívnejšie než *ratio* dominovala idea pravdy ako absolútna idea. Kým teda pravdu vnímal ako absolútnu hodnotu, rozum podľa všetkého považoval len za prostriedok na priblíženie sa k nej. Viera v absolútnu ideu a v absolútnu dokonalosť akoby Tablicovi nedovoľovala považovať zistenia získané rozumovými schopnosťami za vrchol ľudského poznania a rozumovú argumentáciu za konečné riešenie problémov. Jeho úcta k *ratio* nikdy nedosiahla také rozmery, aby poznávacie schopnosti považoval za najvyššie a najdokonalejšie schopnosti človeka a rozumovú argumentáciu za jeho základné hodnotiace kritérium.

Tam, kde mu už pri poznávaní a usudzovaní nevystačovali možnosti rozumu, zvyčajne totiž siahol po možnostiach viery. Vieru zjavne považoval za rovnocenný spôsob hľadania pravdy.

V *Předmluve* k prekladu Hermesovej *Knihy Zpovědní* sa Tablic vyjadril, že pre človeka je veľmi dôležité získať „výborné poučení o důležitých věcech...“, no ďalej pokračuje

³⁸ TABLIC, Bohuslav: *Paměti I.* Vacov, 1806, s. XL.

³⁹ TABLIC, Bohuslav: *Předmluva*. In: *Anglické Múzy česko-slovenském oděvu*. Budín, 1831, nepag.

⁴⁰ BOILEAU, Nicolas: *Básnické umenie*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 14 a 45. Tablicov preklad je veľmi podobný: „Všecko musí k rozumu čerstvému čelit... / Vždycky milujme rozum, spisové naši od něho vezdy / Blesku si pučujte, též od něho berte cenu svou“ (BOILEAU, Nicolas: *Umění básniřské*. Budín, 1832, s. 5).

azda začnú v nich rozvíjať zárodky dobrého vkusu, im nechýbalo nič pre ďalšie pestovanie a postupné dozrievanie tohto ovocia“.³¹

Antické poetické pravidlá a princípy mali v osvietenskom myslení univerzálnu platnosť; neboli len základom školského vzdelávania v poetike, ale rovnako boli dominantné aj v „programových“ poetikách, akou bolo napríklad Boileauovo *Básnické umenie* („Skôr ako v písaní, cvičte sa v myslení“).³²

Aby teda mohlo básnické umenie čitateľa vzdelávať a naučiť ho správne uvažovať, vyžadovalo sa od autora, aby sa najskôr on sám vyznal v problematike, ktorá sa mala stať obsahom jeho výpovede, a zároveň aby ovládal základné princípy logického uvažovania. Jeho tvorba tak mala sprostredkovať predovšetkým to, s čím sa on sám stotožňuje a čomu veri tak, ako to naznačujú Boileauove poznámky: „Čo dobre chápeme, jasne aj povieme / a slová prichodia ľahko jak v ozvene...“ a „pôvabu nemajú absurdné závery. / Človeka nedojme, čomu sám neverí“.³³ (Tablic sa v tejto myšlienke utvrdil pri jeho preklade „Což se nemůže věřit, toho nikdy diváku nepředlož... Jestli rozum nevěří věci, tak ním hnouti nemůže.“³⁴).

Zrejme aj pod vplyvom týchto zásad Tablic vo svojej vlastnej básnickej tvorbe intenzívne dbal o kvalitu a správnosť obsahu básnickej výpovede. A možno práve túto jeho snahu o rozvoj myslenia a poznávania čitateľa kritizoval Karol Juraj Rummy vo svojej recenzii na štvrtý zväzok Tablicových *Poezyí*, keď napísal, že v nich „málo poézie vládne“ („Väčšina týchto básní je povrchná a nudná, nikde niet v nich vyššieho ducha a poetického života“).³⁵

Pravda a logika boli teda pre Tablica dôležitými kritériami básnického umenia – obsah básní mal byť dôveryhodný a nemal protirečiť pravde a básnický prejav mal dodržiavať základné pravidlá logického uvažovania. Pavel Bujnák v tejto súvislosti o Tablicovi píše, že „žiada od básnika, (...) aby čo povedal, povedal jasne, pre rozum pochopiteľne, a nie mysticky, s predsudkami“.³⁶

Tablicovu snahu rozvíjať nielen poznanie, ale aj rozumové schopnosti čitateľa prostredníctvom literárnej, básnickej tvorby tak možno vnímať ako posun v celkovom vývoji slovenskej poézie. Básne – aspoň podľa toho, čo už bolo naznačené o Tablicových požiadavkách na básnický prejav – by totiž mohli svojím obsahom aj svojou vnútornou koncepciou prispievať aj keď nie ešte k citovej, ale aspoň k rozumovej emancipácii subjektu čitateľa (tak ako to v próze podľa Viliama Marčoka dokázal J. I. Bajza: „Bajza vo svojich postavách stelesnil ideál rozumovej emancipácie ľudského subjektu. Miera rozumnosti je zároveň mierou ľudskej hodnoty, humánnosti...“).³⁷

Ďalšou Tablicovou požiadavkou, na ktorú upozorňoval vytrvalým zdôrazňovaním kritéria správnosti obsahu i logiky básnickej výpovede, bolo to, aby prejav básnika pôsobil na

³¹ Tamže, s. 174.

³² BOILEAU, Nicolas: *Básnické umenie*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 18 a 32.

³³ Tamže, s. 18.

³⁴ BOILEAU, Nicolas: *Umění básniřské*. Budín, 1832, s. 17.

³⁵ RUMY, Karol, Juraj: IV. diel Tablicových *Poezyí*. In: *Intelligenzblatt*, 1815, č. 31, s. 251 – 252. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817)*. Bratislava: Veda, 1990, s. 230.

³⁶ BUJNÁK, Pavel: Estetické snahy Bohuslava Tablica. In: *Průdy*, roč. VII, 1923, s. 405.

³⁷ „Pod vplyvom racionalistického utilitarizmu Bajzu nezaujímá človek vo svojej jedinečnej podobe, ale prevažne len ako vykonávateľ spoločenskej funkcie, v dôsledku čoho veľmi často redukuje obraz človeka na exemplickú schému, ktorá má byť demonstráciou ľudskej situácie a príležitosťou jej výkladu a kritického hodnotenia“ (MARČOK, Viliam: *Počiatky slovenskej novodobej prózy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 56).

čitateľa dostatočne dôveryhodne. Vyžadoval teda, aby básnik písal na základe vlastného poznania a vlastnej skúsenosti, t. j. aby písal len o tom, čo skutočne pozná, a tiež aby z jeho básní bolo cítiť autentickosť zobrazovanej situácie. Zároveň však Tablicovo vyzdvihovanie tých básnikov, ktorí skladali svoje verše „con amore, tj. jakoby s zvláštni láskou a rosťošnosťou“,³⁸ naznačuje, že výlučným znakom dôveryhodnosti nebola preňho len pravdivosť, správnosť a logika básnickej výpovede, ale aj jej emocionálna presvedčivosť.

Osvietenská filozofia a v básnickom umení klasicistická poetika k pojmom *pravda* a *poznanie* priradili ďalší pojem – *ratio*. Priamo v Tablicových vyjadreniach o básnickom umení a o literatúre vôbec sa však rozum ako samostatná kategória neobjavuje. Tablic ho pravdepodobne vníma skôr len ako prostriedok na dosiahnutie dokonalosti. V *Předmluvě* k Popeovej *Zkoušce o člověku* Tablic napísal, že „Pópe v ní jako Mudřec píše, pouze světla rozumu k vyšetření přirození člověka užívaje, tímto prostředkem čtenáře k vyššímu světlu připraviti žádá“.³⁹

Výnimkou je jediné jeho preklad Boileauovho *Básnického umění* (1832), kde zachoval autentické Boileauove myšlienky – podľa Boileaua by mala v akomkoľvek literárnom prejave platiť zásada, že práve rozum by mal byť vo všetkom a nad všetkým: „k zdravému rozumu všetko sa musí brať.“ Básnikom preto odporúča, aby i napriek dominancii estetickkej funkcie v básnickom umení zostali verní rozumu: „Vážte si teda um! Nech stránky vašich knih / len z neho čerpajú lesk veršův žiarivých...“ Zdôrazňoval, že len taký autor priláka, ktorý „vždy v zhode s rozumom krásnym dielom lieči“.⁴⁰

Nebolo by však korektné jednoznačne tvrdiť, že by Tablic rozum (*ratio*) nejakým spôsobom úplne odmietal či nedoceňoval. V jeho intenzívnej túžbe zdokonaľovať poznanie človeka možno totiž celkom zreteľne identifikovať práve ambíciu rozvíjať jeho rozumové schopnosti – intelekt – a rozširovať jeho vedomostný rozhľad.

Ratio sa ale pre Tablica nikdy nestalo takou nespochybniteľnou hodnotou, akou bola preňho pravda, čiže v jeho hodnotovej hierarchii oveľa intenzívnejšie než *ratio* dominovala idea pravdy ako absolútna idea. Kým teda pravdu vnímal ako absolútnu hodnotu, rozum podľa všetkého považoval len za prostriedok na priblíženie sa k nej. Viera v absolútnu ideu a v absolútnu dokonalosť akoby Tablicovi nedovoľovala považovať zistenia získané rozumovými schopnosťami za vrchol ľudského poznania a rozumovú argumentáciu za konečné riešenie problémov. Jeho úcta k *ratio* nikdy nedosiahla také rozmery, aby poznávacie schopnosti považoval za najvyššie a najdokonalejšie schopnosti človeka a rozumovú argumentáciu za jeho základné hodnotiace kritérium.

Tam, kde mu už pri poznávaní a usudzovaní nevystačovali možnosti rozumu, zvyčajne totiž siahol po možnostiach viery. Vieru zjavne považoval za rovnocenný spôsob hľadania pravdy.

V *Předmluve* k prekladu Hermesovej *Knihy Zpovědní* sa Tablic vyjadril, že pre človeka je veľmi dôležité získať „výborné poučení o důležitých věcech...“, no ďalej pokračuje

³⁸ TABLIC, Bohuslav: *Paměti I.* Vacov, 1806, s. XL.

³⁹ TABLIC, Bohuslav: *Předmluva*. In: *Anglické Múzy česko-slovenském oděvu*. Budín, 1831, nepäg.

⁴⁰ BOILEAU, Nicolas: *Básnické umění*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 14 a 45. Tablicov preklad je veľmi podobný: „Všecko musí k rozumu čerstvému čelit... / Vždycky milujme rozum, spisové naši od něho vezdy / Blesku si pújčujte, též od něho berte cenu svou“ (BOILEAU, Nicolas: *Umění básniřské*. Budín, 1832, s. 5).

čoval, že pre spokojnosť ľudského života je rovnako dôležité, aby každý človek našiel „zvláštni navedení k cnosti, a srdečné probuzení k polepšení života na cestě zkušeni a poznání sebe samého, z něhož potom i uspokojení myslí na základě dobrého svědomí, a na ujištění o milosti boží založené, plynouti musí“.⁴¹ Tablic sa tak okrem zdôrazňovania rozumovej vyspelosti človeka ako základného predpokladu pre zdokonaľovanie života zrejme usiloval upozorniť aj na druhú podmienku ľudskej spokojnosti, ktorou podľa neho malo byť akceptovanie rozumom nedokázateľných ideí.

Najmä vo svojich kázňových textoch Tablic zdôrazňoval, že jedine viera umožňuje človeku akceptovať také skutočnosti, ktoré nie je schopný získať, vysvetliť si a overiť či zdôvodniť rozumovým uvážením: „Naděje, kterou v Bohu skládáme, žádného zahanbiti nemůže (...) Netrapmež se, a nermouť me, jestliže se nám vždycky dle naší žádosti a myšlení nedaří, a jestli nás Bůh mnohem jináče vodí, než sme my vedeni býti žádali, ale pomnime, že Bůh lépe tomu rozumí, než my, která cesta nás k našemu pravému blahoslavenství vede.“⁴²

Potrebu viery v absolútne idey ako prejav nábožnosti zdôraznil Tablic aj vo venovaní *Knihy Zpovědňi*, kde napísal, že práve „veliký nedostatek náboženství byla jistě hlavná příčina těch nešťastných případností, které se v mnohých Evropských krajinách v nejnovších časích přihodila (...) jak velmi potřebné by bylo náboženství k šťastnému řízení lidu, jenžto k plnění svých povinností náboženstvím veden, a k nim těmi silnými podněty, které nám ono podává, podněcován býti musí...“⁴³ Živú vieru a praktizovanie náboženstva, resp. akceptovanie náboženských princípov a pravidiel vnímal Tablic nielen ako podporu morálneho formovania spoločnosti, ale považoval ju dokonca za záruku eticky správneho riešenia konfliktných situácií či smerovania politického i historického vývoja vôbec. Absencia týchto zásad je podľa neho príčinou všetkých nepokojov (revolúcií, občianskych vojen) a vedie k strate akýchkoľvek zábran.

Dôležitou oblasťou vzdelávania, s ktorou mali básnické diela oboznamovať svojich čitateľov, bolo preto podľa Tablica kresťanské náboženstvo. Náboženské vedomosti podporujú rozvoj pravej nábožnosti a práve „oheň nábožnosti tak velmi vzdělání duše napomáhá“.⁴⁴ Spevy, v ktorých „mnohem čistější známost o věcech náboženství nalézáme, (...) snadněji a mocněji srdcem lidským pohnouti a je k cnosti nakloniti mohou“.⁴⁵ Zohľadňoval pritom zrejme aj tú skutočnosť, že dominantným žánrom v slovenskom prostredí boli dlhý čas práve duchovné piesne a nábožné spevy.

Uvedomoval si pritom, že nedostatok vzdelania a vedomostí samotných autorov náboženskej literatúry mohol mať negatívny dopad na celkovú úroveň ich literárneho prejavu. Prejavilo sa to predovšetkým na „mystickom“ charakte ich tvorby, ktorá „na jejich rozličnými predsoudky zaujatou mysl jakoby ukazovala“.⁴⁶ To napokon aj znehodnocovalo príjem ich básnickej výpovede, a tak bránilo v „osvobození myslí lidské od bludů a pověr“.⁴⁷

⁴¹ TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Jana Augusta Hermesa... Kniha Zpovědňi*. Vacov, 1800, nepag.

⁴² TABLIC, Bohuslav: *Nejmoudřejší a nás k štěstí vedoucí cesty Boží*. Skalica, 1802, s. 17.

⁴³ TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Jana Augusta Hermesa... Kniha Zpovědňi*. Vacov, 1800, nepag.

⁴⁴ TABLIC, Bohuslav: Cena zpěvů básnířů století XVIIho Slovácckých. In: *Paměti II*. Vacov, 1808, s. XII.

⁴⁵ TABLIC, Bohuslav: Reflexie o veršovcích století XVIIIho a o ceně jejich zpěvů. In: *Paměti III*. Vacov, 1809, s. LXXXV.

⁴⁶ Tamže.

⁴⁷ TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Jana Augusta Hermesa... Kniha Zpovědňi*. Vacov, 1800, nepag.

PRAMENE

- TABLIC, Bohuslav: Cena zpěvů básnířů století XVIIho Slovákých. In: *Paměti II.* Vacov, 1808, s. XII.
- TABLIC, Bohuslav: *Nejmoudřejší a nás k štěstí vedoucí Cesty Boží.* Skalica, 1802.
- TABLIC, Bohuslav: *Paměti I – IV.* Vacov, 1806 – 1812.
- TABLIC, Bohuslav: *Poezye I – IV.* Vacov, 1806 – 1812.
- TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Anglické múzy v česko-slovenském oděvu.* Budín, 1831, nepag.
- TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Jana Augusta Hermesova... Kniha Zpovědní.* Vacov, 1800, nepag.
- TABLIC, Bohuslav: Předmluva. In: *Paměti I.* Vacov, 1806, nepag.
- TABLIC, Bohuslav: Reflexie o veršových století XVIIIho a o ceně jejich zpěvů. In: *Paměti III.* Vacov, 1809, s. 83 – 87.
- TABLIC, Bohuslav: Světlo literárního umění. In: *Poezye I.* Vacov, 1806, s. 109 – 122.
- TABLIC, Bohuslav: Věnování. In: *Poezye I.* Vacov, 1806, nepag.
- TABLIC, Bohuslav: Věnování. In: *Poezye IV.* Vacov, 1812, nepag.

LITERATÚRA

- ARISTOTELES: *Poetika. Rétorika. Politika.* Prel. M. Okál, P. Kuklica. Bratislava: Tatran, 1980.
- BARTHOLOMEIDES, Ladislav: Recenzia na Palkovičovu Múzu ze slovenských hor z roku 1802. In: *Annalen der Osterreichische Literatur*, 1802, č. 48, s. 382 – 384. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990.
- BOILEAU, Nicolas: *Básnické umenie.* Prel. Ján Švantner. Bratislava: Tatran, 1990.
- BOILEAU, Nicolas: *Umění básniřské.* Prel. B. Tablic. Budín, 1832.
- BUJNÁK, Pavel: Estetické snahy Bohuslava Tablica. In: *Průdy*, roč. VII, 1923, s. 335 – 346, 402 – 406.
- FEJEŠ, Ján: *O recenzentoch a recenziách.* Košice (Kaschau), 1809, s. 22. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990.
- HOLKO, Matej – KORČEK, Ján: *(O Tobolke Zlatej). Expediitio II. 11. Februarii 1792.* Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990, s. 192.
- HOLKÓ, Matej: *Zpěvové čeští. Expediitio VI. 27. Martii 1792.* Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990.
- HORATIUS: *O umení básnickom (Satiry a Listy).* Prel. V. Turčány. Bratislava: Tatran, 1986.
- JUNGMANN, Josef: *Slovesnosť aneb náuka o výmluvnosti prosaickej, básnické i řečnícké.* Druhé vydanie. Praha, 1845.
- MARČOK, Viliam: *Počiatky slovenskej novodobej prózy.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968.
- MÁTEJ, Ján: Ratio educationis z rokov 1777 a 1806 a ich význam v dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In: *Ratio educationis 1777 & 1806.* Bratislava: SPN, 1988, s. 8 – 33.
- NOVACKÁ, Mária: K základnému prameňu Tablicovej básne Světlo literárního umění. In: *Slovenská literatúra*, roč. 51, 2004, č. 4, s. 283 – 295.
- Ratio educationis 1777 & 1806.* Prel. J. Mikleš a M. Novacká. Bratislava: SPN, 1988.
- RUMY, Karol Juraj: IV. diel Tablicových Poézyí. In: *Intelligenzblatt*, 1815, č. 31, s. 251 – 252. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990.
- RUMY, Karol Juraj: Tablicove Poezye. In: *Wiener allgemeine Zeitung*, 1815, s. 1581 – 1582. Cit. podľa KRAUS, Cyril: *Kritika v slovenskom národnom obrodení (1780 – 1817).* Bratislava: Veda, 1990, s. 236.